

Е. Маланюк.

3. Закарпатського Парнасу.

*ІРЕНДЖА-ДОПСЬКИЙ: Тернові квіти
полонин. Поезії. Д.В.У. 1928, стор. 68.*

*ЗОРЕСЛАВ: Зі серцем у руках. Книжка
поезій І. Ужгород 1933, стор. 56. Видавництво
о.о. Василяни.*

Треба хоч трохи знати обставини в тій країні, що є вітчизною авторів і, здається, головною темою творчості обох.

Для наших „сборників“ справа донедавна була, натурально, дуже „простою“ (символом цієї „простоти“ може послужити хіба посмертна вже нині марка Д.В.У. на першій збірці...). Дійсність, розуміється, є значно складнішою за безкритичні митикування.

Перш за все т. зв. Прикарпатська Русь є щею досі країною мадярської культури. Носіями і агентами цієї культури є — місцева „русинська“ півінтелігенція і жида, що складають в той-же час соціально-пануючу верству зі всіма специфічними наслідками такого панування. Досить сказати, що ще донедавна найяскравішим знаряддям цієї верстви були одночасно: 1) горілка (корчми!) і 2) комунізм (дух Белі-Куна ніде так не відчувається, як по місцевих жидівських резерватах). Горілка плила з чисельних корчем і деградувала населення фізично, а белякунівський „комунізм“ (теоретично — Москва, фактично — Будапешт) утворювали з місцевого населення такий моторошно чорний хаос, що похопити його й оцінити можна було лишень на місці. Слова безсилі.

В результаті молодь 13—15 років робить вражіння 9—10 літніх дітей, часто з яскравими рисами дегенерації, а відсоток „комуністів“ кілька літ тому доходив по селах до 80, при тім головами місцевих „партфілій“ були... церковні старости. Всяж так зв. інтелігенція, в умовах комбінованої москвофільсько-мадярсько-совітської пропаганди і штучно консервованого „язикового хаосу“ не лише говорить і мислить по мадярському, а і просто дихає (і зітхає) мадярщиною. Мадярська бо культура, звичайно в найгіршій (кресовій) своїй інтерпретації панує у всім, а культура того народу, що має на Закарпатті державну владу, в ліпшій випадку — перебуває там в стані колоніальної ізоляції, в гіршій — льокалізується по адміністративних установах, хоч жида від певного часу раптом почали „вимагати“ чеських шкіл.

Залишається до цього додати добре знані національні риси тубильців і вбожество віками каліченої місцевої півінтелігенції „карпаторуских“ і „підкарпатських русинів“.

Отже умови, серед яких зродились поезії обох авторів, належить окреслити, як квінтесенцію історичних недомагань

цілого етнографічного обшару українського, скупчених на найдальшій його західній окраїні.

Вступ цей був необхідним тому, що підходить до цих двох книжочок формально, з критеріями сучасної української літератури — було б досить тяжко й нераціонально. Матеріал вміщений в збірниках, є занадто сирий, занадто ще не літературою в випадку з Г. Донським і занадто лише літературою в випадку з Зореславом. Але, власне тому, книжечки ці набирають характеру культурних документів і — на тлі Закарпаття — матимуть певне історичне значіння, для цілої української літератури.

Тим, що вірші Г. Донського не є „літературою“ (в неприємнім значінні цього слова, що його згідливо підкреслив Верлен в своїм „L'art poétique“), що в їх старомодности й наївности, так невластивих нашій добі, пульсує справжнє, безпосереднє чуття, щирість без гриму і фризур, — є вони на багатьох сторінках збірника правдивою поезією, таким рідким у нас явищем серед десятків попередніх книжок з марним псевдонімом: „поезія“.

В цім полягає вага цієї, може й малолітературної, маломистецької, але багатой органічним життям — книжечки.

І — як це не парадоксально — може, власне в прозовій автобіографії (на початку збірника) міститься поетичний фокус книжечки, — в ній або розгорнута найсильніша тема автора. Є вона просто поемою. В автобіографії Г. Донського відчуваються елементи, що з них виросла творчість Стефаника й Черемшини (особливо цього останнього), елементи так яскраві й так невластиві решті нашої літератури, елементи, що на їх місце походження має монополі, здається, тільки Карпаття. Це — в першу чергу якийсь дуже своєрідний і в останнім сенсі всеж таки оптимістичний сарказм, вірніш гумор-сарказм. У Стефаника більше другого й менше першого у Черемшини — навпаки, з великою домішкою ясного, часами переможнорадісного ліризму. Треба думати що основа цього гумор-сарказму — одноцільна, ріжниця лише в барві, в тембрі. Г. Донський ще не володіє ані сарказмом, ані іронією — занадто ще він не „літератор“ для цього, але саркастичний гумор, як безпосереднє чуття квітне в цій прозовій речі настільки, що варто булоб авторові більшу звернути увагу на прозу, як літ. форму. Може це не шкодячи його віршовій творчості, розкрилоб перед автором нові й несподівані для нього перспективи.

Шкода цитувати автобіографію, — в її мелодію треба вслухатися, а уривки нічого не дадуть. Підчас читання її в пам'яті бренть неповоротно-прекрасна Автобіографія М. Черемшини. Лише одно наведу: „ми зісталися на тому шляху, де були перед п'ятьсто роками“. Це може найстисліша характеристика Закарпаття.

Панування „корчмарської аристократії“ дійсно робить

з нього шматок українського XVI—XVII ст., дивно законсервованого на якесь Ельдорадо Ізраїля в культурнім оточенні Середньої Європи XX ст.

Вірші Г. Донського, повторюю, нерівні в виконанні, легше даються цитувати в своїх вдатніших уривках. Ось вони:

Послала до сусіда
 В його сад, у його млин —
 Чи то соли повичати,
 Чи грушок там попрохати...
 — „Не піду я, серденько,
 В мене трохи гордий батько,
 А я — його син“.
 („Ми нужденний хлібець їли“—)

Провідники народу —
 Статистами в панів
 („На березі пустому“)

Тож внутрішньо умотивовано звучить дещо патетичний і незовсім одноцільний висновок:

Хай з вас, полонив, загудуть вулкани,
 Будьте нашим гробом, огнями кидайте,
 Огнями кидайте, морем заливайте(?)
 („Ой, високі гори“.)

Така — дуже побіжно — гамма лірики Гренджи Донського.

Щоправда, в цій книжечці є також і „але“ — ложка дьогтю, що псує світлий мед щирости й простоти. Сам факт видання її бувшим „государственным издательством“ України пояснює нам цілий ряд „робітників“, „класових ворогів“ і славнозвісних „панів“, що потрапили до ліричного словника автора. Книжечка видана була 1928 року. Багато подій сталося від того часу і автор напевно перейшов давно вже „радянським“ (такий своєрідний на Закарпатті!) етап своєї біографії... Не зайвим може буде застереження хіба лишень щодо канонізованої в старій Україні метафори „панський“. Винайдена „народниками“, свідчила вона про певне незнання аристократичної, панської психології нашого селянина, який добре знає, що успішна боротьба проти „панів“ полягає в тім, щоб самому стати паном. В культивуванні слів „пан“ і „панський“, як окреслень негативних, — лежить фатальна помилка старої української інтелігенції... Неварт її повторювати навіть на „древнім“ Закарпатті. Тим більш, що власне там традиційні намагання ворогів ідентифікувати національний рух з соціальною радикалізмом „диких“ селян набірало такого характеру, що в р.р. 1926—28 українство було майже синонімом „комунізму“.

Та часи ті на Закарпатті вже минули безвороття.

Про це свідчить хочаб сама назва видавництва на книжечці другого поета — Зореслава; його вірші видали о.о. Василіяни.

О.о. Василіянам належить щира подяка від кожного,

кого обходять справи нашої літератури, за видання віршів Зореслава, тим більше, що вірші ті не представляються назагал, як — виключно „католицькі“.

Тематична і чуттєва скаля автора є досить широка. Патріотична нота брентить, часом, досить войовничо, Слова „меч“ і „кров“ повторюються місцями занадто часто, навіть на шкоду стилю. Аматори злободенних етикеток (напр. з місячника „Дзвони“) не завагалися б прикласти Зореславові страшне тавро „націоналізму“...

В особі Зореслава Закарпаття має інтелігентного і культурного письменника — фахівця. А така постать на тлі Ужгорода є цілком новою.

Збірка „Зі серцем у руках“ не є плодом молодечого аматорства чи відважного ділетанства. Не є це також безпосереднім (хоч би й незграбним у вислові) проявом поезії, що не знайшла властивої собі форми. Ця дещо бліда, трохи засушена майже бездоганною версифікацією і потенційно ще слаба збірка є одначе літературою зі всіми плюсами й мінусами, що містяться в цій двозначній окресленні.

Для „випробованого“ читача в віршах Зореслава миготітимуть знайомі й давно знані образи й слова, — не то Олесь, нето Черкасенка, не то (але дуже рідко) Тичини („День у далі тоні — тане...“ стор. 15). І це не є так зле — особливо на Закарпатській ґрунті — як нам здавалось би. Працівник літератури в своїй діяльності завжди підсумовує попередній культурний доробок, а для Закарпаття підсумовувати й популяризувати ще дуже багато дечого належить.

Але, підсумовуючи добу 1905—1920 рр. нашої поезії, Зореслав, в міру своїх ліричних можливостей, старається її перетопити по своєму, дати свій власний вираз, а не йти в напрямку найменшого опору слизьким шляхом епігона.

Конструкція строфи, словництво й впорядкованість синтакси — такі, що їм міг би позаздрити не один з літератів поза Закарпаттям. Зореслав потрапив надати своєму мовному матеріялові виняткову (не лише для Закарпаття) звинність і гнучкість. Деякі вірші його, особливо стилізації народніх пісень, роблять цілком свіже вражіння. Але молодий автор понадто виказує значну насиченість рядка, лядарність і емблематичність образу („з кєрвавим серцем у долоні“, „І на хресті своїх надій конає“, „Сини землі, мечі до рук беріте“, „на всі краї зрадливо налягли — кроваві тіні Кремлю“ і інш.).

Досягнення автора в царині строфіки, так канонічної як і оригінальної, теж значні. Збірка має навіть фігурний вірш (стр. 29), що ним Зореслав, здається, єдиний серед сучасників, навязується до кїєво-могилянських традицій. Але найбільшою перемогою автора є, безперечно, сонет (стр. 41—42), якого не лишень зовнішню форму а й внутрішню, дин а-

мічну суть — поет збагнув і опанував. Ось терцети першого сонату:

На терня впали мої гарні льоти,
Я ждав останнього, я ждав Голґоти,
Та раз ще міць усю зібрав і вмиг
Мій ворог на шляху ушав під ноги...
Іду! Співаю пісню перемоги,
Іду безсилим на шляху кріпити.

А ось афористичний уривок з другого сонету:

Ви є людьми лаше в борні, в горінню, —
Охлялі духом, се — живі мерці!

Та є у Зореслава речі, в яких він переступає границі „літератури“, осягаючи значної висоти справжньої національної патетики й виказуючи немале напруження почуття:

Не сійте безнадійний сум
І хмари чорної зневіри
Співанням невольницьких дум
На струнах божеської ліри...
...Нового духа в них вложіть,
Нові серця покладіть в груди.
Новим життям їх запаліть,
Сотворте тих, що звуться люде...
...І станьте ви самі, як жах,
Неустрашимі, як прокляття.
І будьте мов огонь і гнів,
Мов громи бур далекосяглі,
Вогнем промовте до братів,
Вогнем кидайте в душі спраглі

(„Співцям“ стр. 46-47.)

Це вже досягнення поета, не лише літерата. І ця річ, як дві-три інших, промовляють за тим, що книжка Зореслава, залишаючись помітним культурним фактом в українському житті Закарпаття і вимовним літературним документом у всеукраїнському літературному процесі, є лишень етапом у розвитку цього надійного, бо озброєного літературною культурою письменника, і (хочеться вірити!) справжнього поета.

* * *

Ці дві книжечки при всій своїй скромності — не випадкові і варті пильнішої уваги. Гренджа-Донський і Зореслав в сучасній ще слабій поезії Закарпаття, поезії, яка щойно народжується, на мій погляд, являються тими бігунами її, між якими вона буде формуватися.

з М. Ральського („Адоніс і Афродита“)

Як гірко, тяжко, як без і хто збагне, що завжди
[міри] [в світі]
Прекрасно впасти на межі, Міняючися, як Протей,
Де скніння пронизали сіре Цвіт, висвячений Афродиті.
Дзвінки майбутнього ножі! Ще раз по новому цвіте?